

O'ZBEK TILSHUNOSLIGIDA NEOLOGIZMLARNING RIVOJLANISHI

Bekqulova Fazilat G'ofur qizi

Termiz davlat universiteti talabasi Bekqulovafazilat@gmail.com

Annotatsiya: *ushbu maqolada neologizmlar, ularning kirib kelishi va ular nima maqsadda xizmat qilishi haqida ma'lumotlar beriladi.*

Kalit so'zlar: *neologizm, so'z o'zlashtirish, yangi so'zlar, termin, lingvistika, leksikon, like, comment, facebook, blogger, blog, reels.*

KIRISH

Neologizm-(yunoncha "neos"-yangi, "logos"-so'z degan ma'noni bildiradi) jamiyat taraqqiyoti, hayotning talab- ehtiyoji bilan paydo bo'lgan yangi so'z, iboralaridir. Neologizmlarning yangiligi dastlab paydo bo'lgan vaqtdagina sezilib turadi: vaqt o'tgach ular yangilik xususiyatlarini yo'qotib, odatda, faol so'zlar qatoriga o'tadi. Masalan, o'zbek tili uchun ma'lum yillar davomida yangi hisoblangan "marketing" , "reyting", "tender", "blogger" kabi so'zlar hozirgi kunda umumiste'moldagi so'zlar hisoblanadi. Tildagi umumneologizmlar bilan bir qatorda individual uslubiy yoki okkazional neologizmlar ham mavjud. Bunday neologizmlar mualliflar tomonidan ma'lum bir kontekstda uslubiy talab asosida yaratiladi.

Neologizmlar ilmiy asarlarda shu uslubga xos termin sifatida atash vazifasini bajaradi. Badiiy asarlarda, odatda, uslubiy vazifani bajaradi. Neologizmlarning paydo bo'lish yo'llari xilma-xil bo'lib, ular tilning mavjud lug'aviy tarkibi va grammatik qonun qoidalar asosida yangi so'z yasash yo'li, shuningdek, mavjud so'zning lug'aviy ma'nolaridan birini yangi ma'noda qo'llash yo'li bilan va boshqa tildan so'z qabul qilish orqali yasaladi.

O'zbek tilshunosligida neologizmlar – ya'ni yangi so'zlar, iboralar va tushunchalar – tilning dinamik rivojlanishining muhim jarayoni hisoblanadi. Neologizmlar asosan yangi texnologiyalar, ijtimoiy o'zgarishlar, madaniy o'zgarishlar va kommunikatsiya dasturlari natijasida vujudga keladi. O'zbek tilidagi neologizmlar quyidagi yo'nalishlarda rivojlanmoqda:

1. Texnologik soha: Internet, mobil telefonlar, axborot texnologiyalari kabi sohalarda ko'plab yangi so'zlar paydo bo'lmoqda. Masalan, "internet", "kompyuter", "dastur" kabi so'zlar o'zbek tiliga kirib, keng tarqalmoqda.

2. Ijtimoiy hayot: Ijtimoiy tarmoqlar, bloglar va qo'shimcha axborot platformalari orqali yangi terminlar va jargonlar paydo bo'lmoqda. Misol uchun, "influencer" (ta'sir ko'rsatuvchi), "vlog" (video blog) kabi so'zlar o'zbek tilida ham ishlatilmoqda.

3. Madaniyat va san'at: Kino, musiqani yaratish va tarqatishda yangi tushunchalar, janrlar va uslublar yangi neologizmlar orqali ifodalanadi.

4. Iqtisodiyot va biznes: Yangi iqtisodiy tushunchalar, marketing va moliya sohasida yangi terminlar paydo bo'lmoqda. Masalan, "startup", "investitsiya" kabi so'zlar.

5. Tillar aralashuvi: Global aloqalar va immigratsiya jarayonlari natijasida boshqa tillardan o'zlashilgan so'zlar muloqot jarayonida qo'llanmoqda va o'zbek tilida yangi ma'nolarni shakllantirmoqda.

O'zbek tilida neologizmlar ishlab chiqish va ularni qo'llashda tilshunoslar, yozuvchilar, tarjimonlar va kommunikatsiya mutaxassislari muhim rol o'ynaydi. Bu jarayon, o'z navbatida,

mamlakatda tilning mavjudligini, uning boyligini va zamon bilan birga rivojlanishini ta'minlaydi. O'zbek tilshunosligi bu sohalarni o'rganishni davom ettirib, yangi neologizmlarni aniqlash va ularni to'g'ri kontekstda qo'llash muhimligini ta'kidlaydi.

Neologizmlarning asosiy jihatlari quyidagilardan iborat:

1. Yangi ma'noda ishlatilish: Mavjud so'zlarning yangi ma'noda ishlatilishi, masalan, "sahifa" so'zining "internet sahifasi" ma'nosida ishlatilishi.

2. Yangi so'zlar: Yangilik, texnologiya yoki ijtimoiy hodisalarga bog'liq yangi so'zlarning yaratishi, masalan, "smartfon", "startap", "blog".

3. Ijtimoiy va madaniy o'zgarishlar: Neologizmlar ko'pincha ijtimoiy hayotdagi o'zgarishlar, yangi tendensiyalar, texnologik yangiliklar va boshqa jarayonlarning natijasi sifatida paydo bo'ladi.

Neologizmlar tilni bino qilish va uning rivojlanishida katta ahamiyatga ega bo'lib, ular zamon talablariga moslashuvchanligini ko'rsatadi. Neologizmlarning qabul qilinishi va ishlatilishi uzoq muddatli jarayon bo'lib, ba'zi hollarda bu yangi so'zlar keng tarqalgan standart leksikonga kiradi. Neologizmlar jamiyatning madaniy va ijtimoiy qiymatlarini aks ettiradi. Ular orqali yangi trendlar, qadriyatlar va ijtimoiy hodisalar bilan bog'liq tushunchalarni ifodalash mumkin.

Yangi so'zlar yoki iboralar ko'pincha kuchli va aniq ma'lumot berishda yordam beradi, bu esa muloqotni osonlashtiradi. Biror yangi hodisaga yoki tushunchaga qisqa va aniq nom berish orqali u haqida muloqot olib borish osonlashadi. Neologizmlar odamlarning fikr va dunyoqarashini yangilashga yordam beradi. Ular yangi g'oyalar va konseptlarni aks ettirishi mumkin, shuningdek, odamlarning yangi rivojlanishlarga munosabatini shakllantiradi. Neologizmlar ko'pincha adabiyot va san'atda ijobiy holda foydalaniladi. Yozuvchilar va shoirlar yangi so'zlar orqali o'z asarlarida o'ziga xos yangiliklar kiritadilar.

Shuningdek, hozirgi kunda yoshlar nutqida ko'p uchrayotgan va ommalashishga ulgurgan so'zlar: like, comment, facebook, vine, reels va hokazo so'zlardir. Bu so'zlar ham texnika taraqqiyoti natijasida boshqa tillardan kirib kelgan so'zlardir. Bu so'zlarning ham o'zbek tilida muqobil variantlari ham mavjud, ammo ko'pchilik bu so'zlarning o'zbekcha ma'nosini bilmaydi. Masalan, "like" yoqtirmoq, yaxshi ko'rmoq degan ma'noni anglatadi. "Comment" fikr bildirmoq degan ma'nolarni anglatadi.

Xulosa qilib aytganda neologizmlar tilni bino qilishda va uning rivojlanishida muhim ahamiyat kasb etadi, ular tilning zamon talablariga moslashuvchanligini ko'rsatib beradi. Muhimi ularni o'z o'rnida qo'llay olishni bilish kerak

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. https://uz.m.wikipedia.org/wiki/Neologizmlar#cite_ref-1
2. Raxmatullayev Sh. O'zbek tilining etimologik lug'ati. -T.:200
3. Xojayev A, Nurmonov A, Zaynobitdinov S. Hozirgi o'zbek tili faol so'zlarining izohli lug'ati.
4. Z. Baratov Iqtisodiy matnlarda neologizmlarning tarjima qilinishi. Bitiruv malakaviy ishi.
5. H. Dadaboyev. O'zbek terminalogiyasi. Yoshlar nashriyoti uyi. Toshkent.2019